

John Locke'un Modern Aile Düşüncesine Etkileri

Eylem Yolsal Murteza*

Öz

Bu makale, erken modern dönem aile düşüncesinin oluşumunda John Locke'un (1632-1704) oynadığı kurucu rolü incelemektedir. Çalışmada, Locke'un Robert Filmer'in düşüncelerine yönelik eleştirisiyle pederşahi otorite ile politik otorite arasındaki analogiyi kırarak aileyi nasıl ilahi temelli bir hiyerarşiden koparıp rıza, sözleşme ve bireysel haklar eksenine yerleştirdiği gösterilmektedir. Locke'un bir topluluk türü olarak ele aldığı evlilik birliği (conjugal society) kavramsallaştırması, aileyi doğal, zorunlu ve değişmez bir yapı olmaktan çıkarıp tarihsel, sözleşmecî ve dönüşüme açık bir kurum olarak düşünmenin teorik zeminini sağlamıştır. Eğitim, mülkiyet ve rıza kavramlarını aile içi ilişkilere uygulaması, hem ebeveyn ve çocuk bağıni hem de karı-kocanın karşılıklı ilişkisini yeniden tanımlayarak modern çekirdek aile modelinin önünü açmıştır. Makalede ayrıca feminist eleştirilerin işaret ettiği sınırlılıklarına rağmen, Locke'un görüşlerindeki eşitlikçi ve bireyci politik teorinin iç mantığının, o dönemde kadınların eğitimi, mülkiyet hakkı ve kamusal görünürlüğü lehine genişletilebilir bir potansiyel taşıdığı savunulmaktadır. Böylece Locke'un aile anlayışının, modern aileyi hem kavramsal hem eleştirel düzeyde düşünmenin vazgeçilmez bir referansı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Locke, Filmer, Rıza, Sözleşme.

John Locke's Influence on Modern Family Thought

Abstract

This article examines the foundational role of John Locke (1632-1704) in shaping early modern understanding of the family. It demonstrates how Locke, through his critique of Robert Filmer's ideas, dismantled the analogy between patriarchal authority and political authority, thereby detaching the family from a divinely sanctioned hierarchy and repositioning it within the framework of consent, contract, and individual rights. Locke's conceptualization of conjugal society as a form of association provides theoretical ground for understanding the family not as a natural, necessary, and immutable structure but as a historical, contractual, and transformable institution. By applying the concepts of education, property, and consent to intra-family relations, Locke redefined both the parent-child bond and the reciprocal relationship between husband and wife, thus paving the way for the modern nuclear family model. The article further argues that despite the limitations emphasized by feminist critiques, the logic of Locke's egalitarian and individualistic political theory contains a potential that can be extended in favor of women's education, property rights, and public visibility. Consequently, it concludes that Locke's understanding of the family is an indispensable reference for conceptualizing and critically interrogating the modern family.

Keywords: Family, Locke, Filmer, Consent, Contract.

*Dr. Öğr. Üyesi | Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
eyolsal@yahoo.com | ORCID: 0000-0001-6985-8257

DOI: 10.36484/liberal.1838564

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 31, Sayı 121, 2026, ss. 237-254.

Gönderim Tarihi: 8 Aralık 2025 | Kabul Tarihi: 7 Şubat 2026

Yayınlanma Tarihi: 6 Mart 2026

dergipark.org.tr/tr/pub/liberal | ISSN: 1300-8781 | e-ISSN: 2667-6486

Giriş

Felsefe tarihinin özellikle modernite öncesi düşünsel yapılanmasında aile kavramı çoğu zaman toplum ve devlet kavramlarını öncelemeyen hatta bu oluşumlar içinde ancak politik öneminin derecesi ölçüsünde yer verilen tali bir kavram olarak ele alınmıştı. Bu atıl konumlanışı nedeniyle de aile içi ilişkiler ve aile bireylerinin konumu “daha geniş ve ontolojik bir perspektifte ve hakim toplumsal gerçeklik bağlamında orta düzeyde teorik kaygılar olarak görülmekteydi (Ward, 2010: 135).” Aynı zamanda, aile sadece kuşaklar arası sürekliliği sağlayan, sivil durum öncesindeki doğal bağları yansıtan ve bu nedenle politik topluluğun ilk kuruluş aşamasıyla ilgili öncü bir birliktelik olarak kabul ediliyordu. Dolayısıyla aile kendi başına özerk bir kurumdan ziyade politik topluluğun oluşumuna eşlik eden doğal ve zorunlu niteliği ile ön plana çıkmaktaydı.

“Modern aile” kavramından ve tanımlanmasından bahsetmek için öncelikle onun tarihsel, kültürel ve felsefi kaynaklarda nasıl belirlendiğini ortaya koyma gereği zuhur eder. Kuşkusuz böylesi kapsamlı bir tartışma makale sınırlarını fazlasıyla aşan bir incelemeyi gerektirir. Ancak yine de modern aileyle ilişkin temel çerçeveyi şu şekilde belirginleştirebiliriz: Modern aile komşuluk ilişkileri, dostluklar, akrabalık ve geleneksel temasların yani görece toplumsallığın azalıp buna paralel olarak bireyselliğin ön plana çıktığı; mahremiyetin önemine dair bir duyarlılığın arttığı (Schoeman, 1982: 214); üretimden çok tüketim ve karşılıklı duygusal destek mekanizmaları etrafında örgütlenen; liberalizm ve özellikle kapitalizmle beraber politik ve ekonomik alandan ayrılmış ve yapısal olarak daha çok ebeveyn ile çocuklardan oluşan bir toplumsal birimdir (Peterson, 1982: 4-5).

Modern aileyi yukarıda belirlenen tarihsel ve kavramsal çerçeve içinde ele aldığımız takdirde, politika felsefesi ve aile arasındaki en doğrudan ve açık ilişkiyi fikirleri üzerine inşa edebileceğimiz filozofların başında John Locke (1632-1704) gelir (Laslett, 1949: 42; Stone, 1979: 164; Santilli, 1982: 23; Struckmeyer, 1982: 29). Modern bir düşünür olarak Locke aile üzerine sistematik bir bütün oluşturacak müstakil bir eser yazmamış olmasına rağmen, diğer politika felsefesi filozoflarından farklı olarak onun için aile tali bir konu değildi. Aksine ona göre erken modern dönemin *Eski Rejim* yapılanması içine derinlemesine nüfuz etmiş olan “otoriterlik, politik mutlakiyetçilik, cinsiyetçilik ve dini hoşgörüsüzlük” gibi her düşünce aile kurumunda somut temsilini bulan öğelerdi. Dolayısıyla Locke için aile, politik otorite tartışmalarının merkezinde yer alan bir konuydu. Özellikle de pederşahi, yani diğer bir deyişle ataerkil yönetime karşı eleştirileri üzerinden aile kavramına ayrı bir önem atfetmişti. Bu açıdan onun aile kurumuna ilişkin çözümlemeleri,

politik mutlakiyetçiliğin temellerini sarsma girişiminin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir (Struckmeyer, 1982: 29; Ward, 2010: 137).

Ian Ward'a göre, aile Locke'un politika felsefesinde farklı düzeylerde sorun teşkil etmesi açısından merkezi bir öneme sahiptir (Ward, 2010: 135). Bu sorunlar aslında Locke'un felsefesinin büyük bir kısmında öne sürdüğü düşüncelerle yani eşitlik, özgürlük, mülkiyet ve rıza gibi kavramlarla çatışan yanlara sahiptir ve bu çatışmaları çözmek için girmiş olduğu çaba da onu modern görüş açısına yaklaştırır. Locke'un modern aile yaşamına ilişkin düşünceleri aslında yalnızca aile kurumuna özgün dar bir vizyonla sınırlı değildi. Aksine monarşi, kilise, eğitim hatta felsefede yerleşik otorite anlayışlarını sistemli biçimde sorgulamasının uzantısıydı (Ward, 2010: 7). İlk olarak, modern öncesi dönemde aile üyelerinin baba ve çocuklar, koca ve karı, efendi ve köle gibi hiyerarşik ilişki kategorileri içinde değerlendirildiği unutulmamalıdır. Birey kavramı da henüz ortaya çıkmamış veya olgunlaşmamıştı. Bu açıdan Locke'un eşitlik ilkesini ön plana çıkarması ve toplum sözleşmesi düşüncesinde olduğu gibi insanların topluluk halinde yaşamayı kendi iradeleleriyle yani rızalarıyla onaylaması gerektiğini savunması da aile içi hiyerarşik düzenlemelere doğrudan bir itirazı barındırır.

Thomas Hobbes, Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi toplum sözleşmelerine gelene kadar politika felsefesinde doğal hukuk düşüncesinin birincil meşguliyeti adalet, devlet ve mülkiyet arasındaki girift ilişkiyi daha da güçlendirecek teoriler ortaya koymaktı. Yine bu döneme kadar doğal hukuk ve doğal hak kavramlarının hem dilsel hem de dolayısıyla düşüncede birbirinin yerine kullanılması birey ve hak arasındaki doğrudan ilişkinin henüz mevcut olmadığını gösterir (Douzinas, 2015: 33, 76). Dolayısıyla hem bu üç filozof hem de 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin yekûnde ortaya koyduğu felsefi çerçeve modern düşüncenin iki temel kavramını hak özelinde belirginleştirmişti: Eşitlik ve (zirvesine Immanuel Kant ile G.W.F. Hegel'de ulaşacak olan) özgürlük. Amerikan Bağımsızlık Bildirge'sinde Locke'un etkileri felsefi ve tarihi olarak açıkça görülür. Mülkiyet bireyciliğinin giderek daha fazla benimsenmesi ve benci bireysel mutluluk arayışı anlayışlarının meşrulaşması ile daha sonra Jeremy Bentham ve John Stuart Mill gibi faydacılarda ahlaki mutluluk düşüncesiyle birleşecek bu fikirler, kamu refahını destekleyen bir zemin oluşturmuştur. Locke'un mutluluğu özgürlüğün temeli olarak yorumladığı şekliyle bu dönüşümlerin ilk filizlenişi, Bağımsızlık Bildirgesi'nde devletin koruması gerektiği söylenen üç hakta, yani yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama haklarında açıkça görülür (Stone, 1979: 161-162).

Felsefe tarihinde aileye ilişkin düşüncelerin gelişmesi, devletin ne olduğunun tartışılmaya başlandığı yani eşitlik ve özgürlük gibi kavramların politik mekanizmaların kavramsallaştırıldığı 17. ve 18. Yüzyıl liberal teorilerindeki düşünceye sızmasıyla beraber ivme kazanmıştır. Özellikle liberalizmin ortaya çıkışına yönelik genel kabul bu düşünsel dönüşümün Locke'un felsefesiyle filizlendiği yönündedir (Yayla, 2014: 140). Bu dönemde, aralarında büyük farklar olsa da özellikle toplum sözleşmecileri olarak bu filozoflar üç temel noktada birleşirler: "Birincisi, meşru politik toplumun bireylerin karşılıklı rızası ya da sözleşmesiyle kurulduğuna inanırlar. İkincisi, topluluk halinde bir araya gelmeden önce bu bireylerin karşılıklı olarak özgür ve eşit olduklarını varsayarlar. Üçüncüsü, bireylerin yalnızca haklarının ve özgürlüklerinin devlet tarafından korunacağını umdukları için politik topluma girdiklerini ve bir yönetime razı olduklarını savunurlar (Santilli, 1982: 17)." Her ne kadar dönem filozofları bireyci bir insan doğasından hareket ediyor olsalar da toplumsal sözleşme fikri ile insanlar arasındaki bağı yeniden oluşturduklarını düşünüyorlardı. Dolayısıyla toplum sözleşmecileriyle beraber, özellikle Locke'un eserlerinde ortaya çıkan bu yeni unsurun daha detaylı bir araştırması, ailevi ve politik topluluğun hangi tür düzenlemelerle meşrulaştırılacağına ve bu iki topluluk türündeki bağın nasıl güçleneceğine ilişkin sorulara verilebilecek yanıtlara da kapı aralamaktadır. (Peterson, 1982: 6).

Politik Otorite ve Pederşahi Otorite Arasındaki Ayrımın Aile Kavramına Etkileri

Locke'un politik güç/iktidar ve diğer güç/iktidar türleri arasındaki farka odaklanması ve bu farkla düşüncesini biçimlendirmesi aile içindeki pederşahi (*paternal*) güç anlayışında ve bireyin haklarına ilişkin kuramlarda ciddi bir dönüşüm yaratmıştır. Özellikle Locke'un toplum sözleşmesi fikri ele alındığında onun bu çerçevede sadece toplum sözleşmesinin mevcut özelliklerini yinelemekle kalmayıp aynı zamanda bu geleneğin sınırlarını aşan özgün bir yaklaşım geliştirdiği görülür. Öncelikle, hem toplum sözleşmecilerinden hem de kendisinden önceki filozoflardan farklı olarak politik otorite ile pederşahi otorite arasındaki ilişkinin dinamiklerini belirlemiştir. Ayrıca bu iki otorite arasındaki bağı herhangi bir meşruiyet zemini üzerinden temellendirmeyi reddetmiştir. Bu tutumundaki referans noktası ise Sir Robert Filmer'a karşı geliştirdiği kapsamlı eleştiridir. Lawrence Stone, devlette mutlak monarşinin gerilemesiyle ailedeki pederşahi otoritenin çözülmesi arasındaki bağlantıyı Filmer ve Locke arasındaki tartışmanın açık bir biçimde ortaya koyduğunu ve monarşi savunucuları ve cumhuriyetçiler arasındaki uzun süreli tartışmaların teorik güçlüğünü tatmin edici bir biçimde çözenin de *Birinci İnceleme*'de yazdıklarıyla Locke olduğunu belirtir (Stone, 1979: 178; Santilli, 1982: 22).

Locke'un özellikle *İki İnceleme*'sinin ilkinde önemli bir yer tutan Sir Robert Filmer (1588-1653), kayınpederi Ely Piskoposu Andrewes'in selefi olması ve düşüncelerinin İngiliz İç Savaşı'nın yarattığı krizler ile Stuart Hanedanlığı'nın meşruiyet tartışmaları tarafından biçimlendirilmesi bakımından dönemin bağlamsal bir düşünürüdür. Filmer'in önemi ölümünden sonra 1680 yılında yayımlanmış *Patriarcha: or the Natural Power of Kings* (*Partriyarka: Ya da Kral-ların Doğal İktidarı*) adlı kitabını dönemin İngiltere Kralı I. Charles'ın politik meşruiyet iddiasını güçlendirmek ve yetkilerini daha da genişletmek amacıyla yazmış olması ve kitabın zamanla bu bağlamda kazandığı politik stratejik ağırlıktan kaynaklanır. Filmer, sadece Locke'un düşüncelerine karşı çıktığı bir figür değildi. Locke'un aslında karşı çıktığı geleneksel politik sistemin güçlü bir temsiliydi. Filmer'a göre, Tanrı krallık yetkisini ilk olarak Adem'e vermiştir dolayısıyla politik otoritenin ilahi kökenli ve pederşahi olduğunu öne sürer. Filmer, bu teolojik ve pederşahi egemenlik görüşünde, sonradan gelen kralların hepsinin Adem'in doğrudan soyundan gelmediğini kabul etse de ilahi takdir fikri aracılığıyla hanedanlar ve hatta yönetim biçimlerinin değişebileceğini savunur. Bu anlayışa göre bir hükümdar unvanına hangi yolla kavuşursa kavuşsun, iktidar Tanrı'dan geldiği için sorgulanamaz ve halkın rızasına bağlı değildir ve sonuç olarak hiçbir dünyevi ölçütle meşruiyetin tartışılması mümkün olamaz (Laslett, 1949: 1-5; Sommerville, 2008: 357-358).

Locke'un *Hükümet Üzerine İki İnceleme* eserinin birinci kısmı olan *İlk İnceleme*'sinin (1680-1681) orijinal alt başlığı *The False Principles and Foundation of Sir Robert Filmer, and his Followers are Detected and Overhrown*'du (*Sir Robert Filmer ile Takipçilerinin Yanlış İlkeleri ve Temelleri Tespit Edilip Yıkılmıştır*). Söz konusu kitapta Filmer'ın kralın iktidarının meşruiyeti konusunda herhangi bir temelsizlik ya da sorgulamayı gerektirecek bir husus olmadığı iddiasında bulunduğundan söz eder. Filmer'a göre her halükarda iktidar ilahidir ve aynı soy çizgisini takiben babadan oğluna yani kraldan prense geçer. Bu, dönemin koşullarında neredeyse tartışılmaz biçimde kabul edilen doğal bir olgudur. Filmer'ın Locke'un aktardığı görüşlerinde iki temel iddiası vardır. Birincisi iktidarını ilahî hakka dayandıran bir kral, otokrat ya da tiran olarak da anılmaksızın keyfi yönetimini istediği gibi genişletebileceğidir (Woolhouse, 2011: 210). İkincisi ise ilahî kökenlere dayandığı tezinde kralın gücünün babanın gücüyle benzer hatta özdeş olduğu savıdır. Filmer'a göre, Kutsal Kitap'ta ilk baba Adem'di ve bu babalık hakkıyla yalnızca insanlığın kurucusu değil aynı zamanda bütün dünya üzerinde egemenlik hakkına sahipti. Dolayısıyla sonradan hüküm süren tüm krallar Adem'in baba otoritesinin devamını taşımaktaydı. Bu iki iddiadan ilkinin amaçları açıktır. İkincisinde ise egemenliğin halka ait olduğu bir düşüncenin gelişmesi engellenmiş olur ve böylece

“kral ile halk arasında tasarlandığı varsayılan hayali sözleşmelere (Filmer, 1949: 57 akt. Sommerville, 2008: 358)” de gerek kalmaz. Johann P. Sommerville’in ifade ettiği gibi Filmer’in görüşleri dönemin İngiltere’si için aykırı veya tuhaf değildi ve ayrıca özgün de sayılmazdı. Kitabın yazıldığı tarihin net olmamasıyla birlikte, İç Savaş sonrasında galip gelen Parlamento cephesinin ortaya attığı krallığın yetkilerinin sınırlandırılmasına yönelik yasalar ve tartışmalar karşısında mutlakiyetçi düşüncüyü ve dolayısıyla Stuart Hanedanlığı yanlılarını savunmak için Filmer’in görüşleri oldukça işlevseldi (Laslett, 1949: 33-35; Sommerville, 2008: 359-366).

Dolayısıyla bir toplum sözleşmecisi olarak doğa durumundan sivil duruma geçerken hangi hakların devredildiği ve hangilerinin korunması gerektiğini soran Locke için felsefesinde Filmer’in işlevsel pederşahi iddiaları yalnızca eleştirilmesi gereken bir politik teori değildi. Aynı zamanda politik güç ile babalık yetkileri arasındaki birbiriyle bağdaşmaz ayrımı görünür kılarak güçler arasındaki ayrımı temellendirme fırsatıydı (Schochet, 1969: 82). Bu ayrım ile Locke, kralın ve babanın otoritesi arasında kurulan analogik temeli yıkarken, yalnızca politik otoriteyi değil aileyi de yeniden tanımlamıştır (Stone, 1979: 164). Aslında Locke, bu iki tür güç/otorite arasında yaptığı ayrım, tarihin izin verdiği ölçüde geriye gidilip devletin kökenleri incelendiğinde insanların bir araya gelmesi ve toplumu oluşturmalarının temelinde, yani devletin ilk kuruluş aşamasında, gücün tek elde toplanmasını sağladığı için babanın üstün olması gerektiğini kabul eder (Locke, 2004: §106). Locke bir ailenin genişlemesi ve yayılarak güçlenmesi ile sonrasında babanın bu mirası oğluna ya da soydan gelenlere devrederek devletlerin ilk kuruluş aşamasında bir rol oynamış olabileceğini yadsımaz. (Locke, 2004: §110). Fakat Locke için ayrım tam da bu noktada başlar: Tarihsel olarak bu şekilde ilerleyen bir aile ister monarşi ister hanedanlık biçiminde genişlemiş olsun bir devlet veya politik bir topluluk demek değildir (Locke, 2004: §86).

Filmer ise oldukça radikal bir biçimde böylesine bir gelişim sürecine sahip toplumun bir aile olduğunu ve onun tek bir bireyden Adem’den türediğini öne sürüyordu (Laslett, 1949: 11-12). Zira Filmer’in asıl amacı rızayı ortadan kaldıracak bir hamleydi. İnsanlar nasıl kendi aileleri içinde rastlantısal bir şekilde hatta keyfi bir biçimde varsa politik toplum da aynı rastlantısallığın daha büyüğü ve devamından ibaretti. Dolayısıyla Filmer açısından toplum düşünülmüş veya tasarlanmış bir yapı değildir, onun bir sözleşme ile kurulmuş olduğunu varsaymak Tanrısal müdahalenin reddi anlamına gelir. Devlet her zaman var olmuş ve insanlar onun sunduğu politik düzen dışında hiçbir şekilde yaşayamamışsa, o halde devlet zaten verili ve doğaldır (Laslett, 1949: 13). Bu nedenle toplum sözleşmecilerinin savunduğu gibi bireylerin doğa du-

rumundan kendi iradeleriyle rıza göstererek ve bazı haklarını devrederek geçtikleri bir sivil durum fikri Filmer için yanıltıcıdır. Filmer'in aile ve toplum arasında kurmaya çalıştığı ilişkinin dinamikleri tam da bu düşünceden yani politik düzenin ilahi kaynaklı olduğu varsayımından besleniyordu.

Locke'un pederşahi otoriteyi politik otoriteden ayırma yönündeki eğiliminde, mevcut kabulleri eleştirel bir değerlendirmeye tabi tuttuğunu gösterse de bunu yer yer duraksayarak kabul ediyormuş izlenimi veren tutumları da bulunmaktadır. Örneğin erken dönem yazılarından biri olan *Hükümet Üzerine İki Risale*'de (*Two Tracts of Government*) insanların doğuştan köle ya da özgür doğdukları yönünde iki karşıt görüş bulunduğundan bahseder. Locke, *İki Risale*'yi *Hükümet Üzerine İki İnceleme*'den (*Two Treatises of Government*) çok daha önce yazmıştır. Bu açıdan bu erken dönem eserindeki fikirler Locke'un düşünsel değişimini ve gelişimini göstermek yönünden önemlidir. Bu erken dönem eserinde, Locke köleliğin temellendirmesi için Filmer'in yaptığı gibi baba hakkını öne süren bir görüşe yer verir, zira baba hakkı hem köleyi hem de monarkı kendi bulundukları toplumsal sınıfın dışına çıkarmayacak ölçüde güçlü bir dayanak sunmaktadır. Diğer yandan Locke, insanların eşit doğdukları için özgür olduklarını savunan görüşe de yer verir. Locke'un burada, köleliği doğal görmekle beraber asıl hedeflediği şey, yönetme hakkının Tanrı kaynaklı olduğu varsayıldığı durumlarda bile bu hakkın mutlak olarak tek bir kişiye tanınamayacağını göstermektir. Aynı şekilde yaşam ve ölüm üzerindeki tasarruf hakkının bir babaya veya bir egemene ait olamayacağını da örnek gösterir. Yani babanın otoritesinin kaynağı Tanrı'dan geliyor kabul edilse bile bir baba veya herhangi birisi de başkalarını öldürme hakkına sahip değildir. Benzer şekilde, egemenliğin halkın rızasına dayandığı özgürlük anlayışında da halkın politik iradesinin kimsenin hayatı ya da ölümü üzerinde bir karar verme hakkı yoktur. Her iki yönetim biçiminde de ortaklaşa olan yön budur. Fakat Locke daha sonra yazmış olduğu *İkinci İnceleme*'nin daha ilk cümlesine yine Filmer'a karşı olarak "köleliğin insanın en alçaltıcı durumu" olarak görüldüğünü söyleyerek başlar (Locke, 2007: §1). Önceden de belirttiğimiz gibi Locke için bir yönetimin meşruiyetinin Tanrı kaynaklı olmasında sorun yoktur, o sadece egemenliğin kaynağı Tanrı olsa bile, yönetme yetkisinin halkın rızası olmaksızın icra edilemeyeceği gerçeğini vurgular. Meşruiyet Tanrı'da başlayabilir ancak otoritenin geçerliliği halkın rızasındadır (Locke, 1949: 230-231 akt. Schochet, 1969: 83).

Locke, *İkinci İnceleme*'de aile yönetimiyle ilgili gemisini yöneten kaptan analojisine dayanan özellikle Platon ve Aristoteles gibi antik düşünörlere de karşı çıkar. Locke, devlet yönetimini iktidar gücü gerektiren diğer tüm işlerden ayırıştırır (Locke, 2004: §2). Burada Locke'u modern kılan unsur da aslında or-

taya çıkar. Locke’a göre; “bir Doğa durumu dışında bir Toplulukta birleşmek isteyen herkesin, içinde birleştiği Toplumun amaçları için gerekli iktidarının tümünü, açıkça çoğunluktan daha büyük bir sayı üzerinde anlaşılmamışlarsa, Topluluğun çoğunluğuna bıraktığı kabul edilmek zorundadır. Bu işlem bir Devlete giren ya da Devleti oluşturan bireyler arasında sadece tek Siyasal toplumda birleşme konusunda uzlaşılarak yapılır; Sözleşmenin tümü bundan ibarettir ya da bundan ibaret olması gerekir. Böylece herhangi bir Siyasal Toplumu başlatan ve fiilen kuran şey bir çoğunluk oluşturmaya muktedir belli bir sayıdaki Özgür insanın bu tür bir Toplumda birleşme ve bütünleşmeyi onaylamalarından başka bir şey değildir. Bu nedenle Dünyada herhangi bir meşru Yönetimin başlangıcına olanak veren/vereabilen şey sadece ve sadece budur (Locke, 2004: §99).”

Locke için aileden ya da hanedanlıktan, Filmer’in öne sürdüğü gibi devlete geçiş basit bir soy aktarımıyla açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Politik iktidar küçük bir grubun diğerleri üzerindeki tahakkümü değildir, onun amacı mülkiyetin düzenlenmesi ve korunması, bu amacı gerçekleştirmek için gerekli yasaların yapılması ve yürürlüğe sokulmasıdır. “İlk olarak, Âdem, iddia edildiği gibi doğal Babalık Hakkı ya da Tanrı tarafından kendisine verilmiş pozitif bir Yetkilendirmeye çocukları üzerinde sözü edilen türde bir otoriteye ya da Dünya üzerinde Hükümlanlığa sahip olmamıştır. İkinci olarak, Âdem bu Otoriteye ya da Hükümlanlığa sahip olmuş olsaydı bile, varislerinin buna Hakkı olmazdı. Üçüncü olarak, Âdem’in varislerinin bu Otoriteye ya da Hükümlanlığa Hakkı olmuş olsaydı bile, ortaya çıkabilecek her durumda doğru mirasçıyı belirleyen ne bir Doğa Yasası ne de pozitif bir Tanrı Yasası olmadığından, Ardıllık Hakkı ve dolayısıyla aktarımla ilgili Kural kesin olarak belirlenmiş olamazdı. Dördüncü olarak, Ardıllık Hakkı belirlenmiş olsaydı bile, Âdem’in soyunun en eski Sülalesinin hangisi olduğuna dair bilginin tümüyle kaybolmasının üzerinden öyle çok zaman geçmiştir ki, insanoğlu soyu ve dünyadaki aileler içinde, diğer bir aileye karşı kendisinin Âdem’in soyu içinde en eski hane olduğunu ve Miras Hakkına sahip olduğunu en küçük şekilde iddia edecek kimse kalmamıştır (Locke, 2004: §1).”

Dahası bu yasalar belirli grupların çıkarları ve istekleri için değil tam anlamıyla halkın iyiliği için olmalıdır. Locke’a göre, mülkiyet üzerindeki vergiler halkın rızası olmaksızın yükseltilemez ve yasama, yasa yapma gücünü başka bir kuruluşa devredemez veya onu halkın sahip olduğundan başka bir yere yerleştiremez (Locke, 2004: §142). Çünkü yasamanın sahip olduğu tüm güç, doğrudan doğruya halk tarafından atanmıştır (Locke, 2004: §137, §141). Kısaca Locke, kendi tabiriyle bir ailenin üreme ve çoğalmaya dayanan eylemini otoritenin kaynağı olarak görmez. Tanrı’nın doğal bir şekilde insan-

lara bahşettiği ve çoğu zaman dürtüsel olan bu bilinçsiz biyolojik eylem nasıl olur da politik yetkenin kaynağı olabilir ve dahası insanların ölüm ve yaşam hakları üzerinde bir tasarrufa sahip olmaya hak kazandırır diye sorar (Schochet, 1969: 83; Locke, 2004: § 54). Locke için ne politik ne de aile içi mutlakçılığın herhangi bir türü doğa, tarih, Kutsal kitap ya da zorunlu bir mantık argümanına dayandırılarak meşrulaştırılabilir (Struckmeyer, 1982: 29).

Locke'un Filmer'a karşı elde ettiği başarı, yalnızca akla yakın tutumlarından ya da onun bireysel felsefi dehasından değil, dönemin toplumsal koşullarının ve güç dengelerinin yarattığı uygun zeminden de kaynaklanır. Peter Laslett'in belirttiği gibi, Locke'un ortaya koyduğu politik anlayışın gücü, herhangi bir politik teorinin yalnızca kralları, hanedanları veya yönetici sınıfları değil, aynı zamanda sıradan insanı da kapsaması gerektiğini göstermesindedir (Laslett, 1949: 42). Bu açıdan bakıldığında, aile kavrayışı, Locke'un dönemine kadar politik düşüncede ancak dolaylı bir rol oynayan ve devlet, egemenlik veya hükümdarlık tartışmalarını doğrudan etkilemediği sürece gündeme getirilmeyen bir olguyken, Locke ile birlikte bambaşka bir mahiyet kazanmıştır. Locke'un pederşahi otoriteyi (*paternal power*) politik otoriteden (*political power*) titizlikle ayırması ile aile içinde sadece babaya ilişkin olan pederşahi otoritenin yerine ebeveyn otoritesi (*parental power*) kavramını önermesinde de bir koşutluk vardır (Locke, 2004: §52). Tamamen Locke'a ait olan bu ebeveyn otoritesi ifadesi, aile kurumunu karmaşık kanıtlara veya erişilmesi güç metafizik hedeflere başvurmada açıklanabilir, genel ve kapsayıcı bir kavram haline getirmiştir. Böylece aile, hem politik otoritenin hem bireysel hakların hem de toplumsal meşruiyetin yeniden düşünülmesinde merkezi bir role kavuşmuştur. Paternal otorite yalnızca tarihsel ve biyolojik bir baba figürüyle sınırlı değildir aynı zamanda politikanın meşruiyetini kuran bir zihniyeti de temsil eder. Bilindik anlamları dışında özellikle Atilla Yayla'nın belirtmiş olduğu gibi bu zihniyet "[...] halkı çocuklar gibi bir dış otorite ihtiyacı içinde bulunan, aciz ve kendine yetersiz gören tavır (Yayla, 2005: 158)" ve "Baba ile çocuğu arasında olduğu varsayılan ilişkide gibi, siyasi iktidarın, kendi başının çaresine bakamazlarmış gibi, vatandaşlarının iyiliğine olacak şekilde hareket etmesi (Yayla, 2005: 159)" beklentisine karşılık gelir.

Evliliğin Bir Tür Sözleşme Olması

Locke'un farklı güç ve iktidar türleri arasında yaptığı bu ayrımın amacı, ne politik topluluğun kuruluşunun kan bağına dayanan bir şey olduğunu ne de yönetme yetkisinin doğuştan hak edilmiş olduğunu göstermektir. Locke'a göre zaten böyle bir doğal hak yoktur (Locke, 2004: §99). Dolayısıyla bir po-

litik birliği kuran en önemli unsur sözleşmedir ve karşılıklı yükümlülüklerin ihlal edilmesi halinde bu sözleşme feshedilebilir. Bununla birlikte Locke'a göre, feshedilemez tek ilişki biçimi, biyolojik anne ve babası olsun ya da olmasınlar çocuğun ebeveynlerine saygı ve itaat gösterme yükümlülüğüdür (Santilli, 1982: 22; Locke, 2007: §63). Paul C. Santilli'nin aktardığı üzere Locke için "itaat, ebeveynlerin çocuğu yetiştirmesi, eğitmesi ve onun korunması ile bakımını üstlenmesi nedeniyle borçtur" ancak bu yükümlülük yalnızca "ebeveynler bu işlevleri yerine getirdiği sürece" geçerlidir. Çocuk akıl yürütme yetisine ulaşmış ergin bir kişi olduğunda, kendi iradesiyle hareket edebilir ve kendi çıkarlarını gözetebilir hale gelir. Bu durumda, miras ya da barınma karşılığında ebeveynlerinin iradesine uymayı bilfiil tercih etmediği sürece, onlara itaat borcu kalmaz (Locke, 2004: §72-§73, §75; Santilli, 1982: 23-24).

Ne var ki çocuk erişkinliğe ulaşip aileye bağımlı olmadığı bir konuma geçtiğinde, aile içi bağlar artık tamamen gönüllülüğe dayalı ve Locke'un ifade ettiğiyle sözleşmecî bir nitelik kazanır. Bu noktada çocuk ile ebeveyn arasındaki ilişkinin devamı, kökensel doğal bağlılıktan değil, büyük ölçüde mülkiyetin devri, ekonomik destek ve karşılıklı yarara dayalı rızaya bağlı hale gelir (Santilli, 1982: 24). Böylece Locke, aile kurumunun sürekliliğini doğal zorunluluklarla açıklarken, yetişkin bireylerin aileye bağlılığını politik toplumdakine benzer şekilde sözleşme ve karşılıklılık ilkeleri çerçevesinde temellendirir.

Bu noktada Locke'un aile içi yükümlülükler hiyerarşisini nasıl kurduğunu anlamak özellikle de karı-koca ilişkisinin doğası ve sürekliliğine ilişkin değerlendirmesi önemlidir. Locke, Filmer'ın Kutsal Kitap'taki yaradılış yorumunda Adem'i mutlak otoritenin kaynağı olarak konumlandırmasına karşı çıkarak, bu yorumda Havva'nın konumunun ne olacağını sorgular. Zaten Locke halihazırda *Birinci İnceleme*'de (Locke, 2007: §47) kadın ve erkek arasındaki ilişkinin sözleşme niteliğini belirtmiştir. *İkinci İnceleme*'de ise bu argümanı geliştirerek, bu kez sözleşmenin özellikle çocuk doğumu ve yetiştirilmesiyle birlikte pekiştiğini kabul etmekle beraber ebeveynlik yükümlülükleri sona erdikten sonra evlilik bağının neden diğer gönüllü sözleşmeler gibi tarafların rızasına bağlı bir ilişkiye dönüşmeyeceğini sorgulamaya girişir (Locke, 2004: §81). "Evliliğe Dayalı Toplum, bu İktidar olmaksızın varlığını sürdürebilirdi ve amaçlarına ulaşabilirdi ve hatta kuruluş amaçları bakımından zorunlu olmayan hiçbir şey o Toplum bakımından da zorunlu olmadığından, Mal Topluluğu, Karı Koca üzerindeki İktidar, karşılıklı Yardım ve Geçim ve Evliliğe Dayalı Topluma ait diğer şeyler, Üreme ve Çocuklar kendi başlarına hareket edebilinceye kadar bakımlarının yapılmasıyla uyumlu olduğu sürece, Erkek ve Karısını Evlilik Toplumunda birleştiren Sözleşmeyle değiştirilebilir ve yeniden düzenlenebilir (Locke, 2004: §83)". Dolayısıyla tüm bunların işa-

ret ettiği şey, karı ve kocayı evlilik kurumu içinde birleştiren şeyin doğrudan doğruya bir sözleşme olduğudur ve bu sözleşmenin kapsamı düzenlenebilir niteliktedir (Yolton, 1993: 312).

Locke, *İkinci İnceleme*'nin başlangıcında her ne kadar kadın ve erkek birlikteliğini yarı dini bir göndermeyle yani Tanrı'nın insanı yalnız bırakmadığı ve ilk topluluğun kadın ve erkek arasında kurulduğu biçimindeki Tekvin referanslarıyla temellendirse de, aile kurumunun sürekliliği, çocukların bakımı ve miras gibi meselelerde bu teolojik çerçeveyi ve üslubu hızla terk eder. Locke, ailenin işleyişine ilişkin açıklamalarını tamamen doğal nedenlerle yani insan biyolojisi ve ebeveynlik sorumluluğunun doğal zorunlulukları üzerine kurar. Buradaki temel mesele, Filmer'ın kutsal metinlere dayanarak öne sürdüğü, kadın ve çocuğun babaya doğal olarak tabi olduğu yönündeki pederşahi iddialara karşı Locke'un geliştirdiği doğalcı karşı-argümandır. Locke, aile içi otoritenin kaynağını ilahi buyrukta değil, çocuğun korunması ve yetiştirilmesini zorunlu kılan biyolojik gerçeklikte bulur (Ward, 2010: 142-143). Locke'un aile ilişkilerini onların doğal niteliği üzerinden açıklama gayretinde aslında rıza kavramını temellendirmeye yönelik yaklaşımındaki belirgin bir sapmanın da izi bulunur. Locke, rızayı her türden toplumsal ve politik ilişki için bir sınır ve meşruiyet ölçütü olarak konumlandırırsa da, insanın rıza göstermeksizin içinde bulunduğu tek durum dünyaya gelişidir. Özgürlüğün koşulu olarak ortaya koyduğu rıza ilkesinin işlemediği ve geçersiz olduğu tek bağlam da budur. Tam da bu nedenle Locke, ebeveyn ve çocuk ilişkisinin politik toplumun yapısından ayrılması gerektiğini savunur, çünkü burada rızaya dayalı bir politik otorite değil, çocuğun korunmasını ve yetiştirilmesini zorunlu kılan doğal bir bağımlılık ilişkisi söz konusudur (Locke, 2007: §54-55).

Locke'un bir devlette mutlak bir otoritenin Tanrı kaynaklı olmasında bir zorunluluk bulunmadığını öne sürmesinin toplum düzeyinde en belirgin yansıması aile kurumunda ortaya çıkıyordu. Bu dönüşümün izlerini Stone'un verdiği örneklerde sıklıkla görebiliriz. Locke'un *Birinci İnceleme*'de evliliğin de bir tür gönüllü sözleşme olarak görülebileceği fikrini ünlü İngiliz oyun yazarı, Sir John Vanbrugh *The Provoked Wife* (*Öfkelenmiş Kadın*, 1697) adlı oyununda kullanır. Oyun karakteri Lady Brute'a, Locke'un feshedilebilir sözleşme teorisini kendi evliliğine uyarlatarak şu soruyu sordurur: "Kral ile halk arasında geçerli olan bu argüman, neden karı ile koca arasında geçerli olmasın?" Aynı şekilde İngiliz şair Lady Mary Chudleigh 1701 yılında politika alanında mutlak otoriteye dair eski doktrin terk edilirken kendilerine, yani kadınlara da sosyal alanda bir yenisinin neden layık görülmediğini sorar. 1706 yılında ise İlk İngiliz feminist düşünürlerden Mary Astell ailede mutlak egemenliğin nasıl olup da babaya atfedildiğini eleştirerek bu pederşahi varsayımı tartışma-

ya açar ve sorgular (Stone, 1979: 164). Stone'un örneklendirdiği kişiler, tabii ki İngiliz toplumunun saygın ve varıl ailelerinin üyeleri idi. Ancak onların yaşam koşulların, günümüzün sıradan bir vatandaşının sahip olduğu temel sosyal hak ve güvencelerden dahi yoksun bir bağlamda olduğunu da biliyoruz. Bu durum, bu örneklerin toplumun tüm kesimlerini temsil etmediğini gösterse de, söz konusu sınırlı çevrede bile böylesi itirazların ortaya çıkmış olması, erişilemeyen daha geniş kesimlerde bu sorunların muhtemelen çok daha ağır biçimlerde yaşandığını düşündürmektedir. Fakat Stone'un belirttiğı gibi "[...] ev içi ataerkil düzenin, sözleşmeye dayalı yükümlölük ilkesine dayanan politik teoriyle bağdaşmazlığı o kadar açık hale geldi ki, ahlakçı ilahiyatçılar bile bu konuda tutumlarını değıştirmek zorunda kaldılar. (Stone, 1979: 165)" Locke'un aile ilişkilerinde doğal zorunluluklarla sözleşmeye dayalı yükümlölükleri sistematik biçimde ayırması, bu dönüşümün düşünsel zeminini güçlendirmiştir. Bu etki o denli belirgindir ki, 1705 yılında Piskopos Fleetwood, ilişkilerin karşılıklılık temelinde kurulduğunu vurgulayarak aslında kadının ailedeki yerini babayla eşit konumda ele aldığı şu sözleri söylemiştir: "Dünyada ister doğal ister toplumsal ve uzlaşmaya dayalı olsun, hiçbir ilişki yoktur ki taraflardan her birini karşılıklı bir yükümlölük altına sokmasın... Bunu yalnızca, çocukların anne babalarına sevgi, saygı, hürmet ve itaat borcunun, esasen anne babanın onlara duyduğı sevgi ve gösterdiği özen üzerine kurulduğunu açıkça göstermek için söylüyorum (Stone, 1979: 165)."

Fakat şunu da eklememiz gerekir ki Locke'un görüşleri sadece İngiliz seçkin toplulukları arasında yayılmamıştı, dönemin yeni yükselen sosyal tabakası olan toprak sahibi burjuvalar da onun aile ile ilgili görüşlerinin, özellikle *Eğitim Üzerine Düşünceler* adlı eserinin 1693 yılında yayımlanmasıyla birlikte büyük ölçüde etkisi altında kalmışlardır. Bu kitabın popülaritesi Locke'un görüşlerinin çok daha geniş bir toplumsal kesime yayılmasına olanak tanımıştır (Stone, 1979: 175). Locke'un bu kitabı belirttiğimiz gibi kısa sürede popülerliğe kavuşmuştu ve Stone'a göre kutsal hakka dayalı monarşinin çözülmeye başlaması, pasif itaat düşüncesinin reddi, sınırlı dini hoşgörünün kabulü ve Haklar Bildirgesi'nin (Bill of Rights, 1688) yasalaştırılmış olması tam da o dönemde bu kabulü ayrıca kolaylaştıran etkenlerdi. Locke'un zihin felsefesine ve dolayısıyla çocuk eğitimine yönelik en çarpıcı fikirlerinden biri zihnin doğuştan *tabula rasa* yani boş bir levha ya da kağıt gibi olduğudur. Bu görüşle Locke, bebeğin zihninde ne doğuştan fikirler bulunduğunu ne de dönemin hakim görüşünün iddia ettiğı gibi asli günaha ilişkin herhangi bir ahlaki yük taşındığını kabul eder (Locke, 2003: §217). Locke ilgili kitabında bebeğin iradesi ve vicdanı geliştikçe büyüyen kapasitesine uygun ve kendini geliştiren süreçlerine uyarlanmış bir eğitim yaklaşımı önerir. Locke, sonsuz

bir hoşgörüden bahsetmez ama eskilerin baskıcı ve zorlama tarzını esneten temkinli önerileri vardır (Stone, 1979: 256). Bu yaklaşım, Locke'un özgürlük anlayışıyla uyumludur: "Nasıl akıl sahibi olarak doğuyorsak, özgür olarak da doğarız." Struckmeyer'in de belirttiği gibi, Locke çocukların ilk yıllarında uygun biçimde ebeveynlerine tabi olmalarını gerektiğini önerir fakat ebeveyn otoritesinin kesinlikle geçici olduğunu ve zamanla çocuğun akıl yürütme kapasitesi geliştikçe yerini gönüllüğe bırakması gerektiğini ayrıca belirtir (Struckmeyer, 1982: 30).

Kadınlar ve Eğitim

Locke, Filmer'in Adem'in Havva üzerinde tartışmasız ve mutlak bir otoriteye sahip olduğunu, Havva'nın tıpkı yeryüzündeki diğer tüm canlılar gibi kocasına tabi olduğunu, hatta doğum sancısının dahi koca tarafından yönetilecek bir alan olduğunu ileri sürdüğünü belirtir (Locke, 2007: §30, §67). Locke ise hem monarkın halk üzerindeki yetkisi hem de Adem'in Havva üzerinde sahip olduğu varsayılan otoritesi açısından benzer bir mantık yürütür: Eğer böyle bir otorite gerçekten doğa durumunda mevcut olsaydı ya da belirli bir ülkenin yasaları bunu tanıyorsa, bunun somut izleri gözlemlenebilirdi. Oysa Locke, tam tersine, kadının kocasından ayrı bir serbestliğe ve bağımsızlığa sahip olduğunu böylece açıkça gösterir (Locke, 2007: §62). Bu yaklaşım, Locke'un kadınlara ilişkin daha geniş çaplı değerlendirmeleriyle de uyumludur. Locke zaten 17.yy'ın sonlarında kadınların daha nitelikli ve sistematik bir eğitim alması gerektiğini savunan az sayıdaki düşünürden biridir. Ancak Locke'un bu savunusu, modern anlamda bir toplumsal cinsiyet eşitliği idealine dayanmaz. Locke'un önerisi daha çok, kadının çocukların eğitiminde etkin ve bilinçli bir rol oynayabilmesi için belli bir düzeyde entelektüel donanıma sahip olması gerektiği düşüncesine yaslanır (Stone, 1979: 228–229). Dolayısıyla Locke'un kadın eğitimi konusundaki tutumu reformcu bir yön taşımakla birlikte, kadının bireysel özerkliği ya da toplumsal eşitliğini hedefleyen radikal bir perspektiften biraz uzaktır.

Locke'un *Eğitim Üzerine Düşünceler* adlı kitabı esasında dostları olan bir çiftin kendi oğullarını yetiştirmek için aldıkları tavsiyeler ve öğütlerden ortaya çıkmıştı. Locke'un evlenmemiş ve çocuğu da olmamış olmasına rağmen, bu nasihatlerin bir risaleden kitaba evrilerek yaşamı boyunca dört ya da beş kez basılmış olması, eserin dönemin düşünce iklimi üzerindeki etkisini göstermesi bakımından kayda değerdir. Metin, her ne kadar ağırlıklı olarak oğlan çocuklarının birer centilmen olmaları üzerine tavsiyeleri içerse de Locke kız çocuklarının eğitimine ilişkin de sınırlı dahi olsa önerilerde bulunur. Kitabın

iki yönü oldukça önemlidir. İlki, Locke'un insan doğasını arzuları ve dürtüleriyle bir bütün olarak ele alıp yadsımaması, ancak bunların aklın yönetimi altına sokulması gerektiğini düşünmesidir. Ona göre bu hususlar gözetilerek çocukların oyun oynarken gözlemlenmesi, karakter oluşumunun hangi ahlaki hatlar boyunca şekilleneceğini anlamak açısından belirleyicidir. İkinci yön ise kültür kazanımıdır. Locke, dönemi için oldukça modern sayılabilecek biçimde çocukların seyahat etmeleri, yeni diller öğrenmeleri ve farklı kültürlerle maruz kalmalarının önemini vurgular. Oysa bu tür öneriler, erken modern İngiltere'de çocuk yetiştirme pratikleri arasında doğrudan gerekli veya yaygın kabul edilen uygulamalar değildir. Her halükarda Locke, kültürün ve toplumsal değerlerin nesiller arası aktarımının öncelikle aile içinde gerçekleştiğini savunduğundan, hem ebeveynlerin sorumluluğuna hem de eğitimcilerin mesleki yeterliliklerine büyük önem atfeder. Nitekim eğitim konusundaki pek çok düşüncesi, *İkinci İnceleme*'de yer alan politik ve toplumsal görüşleriyle uyum içindedir (Yolton, 1993: 263). Locke özellikle annelerin, tıpkı babalar gibi çocukların gelişimi ve eğitimi üzerinde yetki ve sorumluluk sahibi olduklarını açıkça belirtir (Locke, 2004: §52; Locke, 2007: §55). Böylece anneliğin yalnızca biyolojik bir işlev olarak değil, çocuğun zihinsel ve ahlaki gelişiminde etkin bir otorite olarak da tanındığı bir çerçeve sunar.

Locke hem *İkinci İnceleme*'de hem de *Eğitim Üzerine Düşünceler*'de özellikle annelere ve geleceğin anneleri olarak gördüğü kız çocuklarına yer verir. Bununla birlikte o, her ne kadar kadınlardan bahsetse de, onların toplum yaşamındaki ikincil konumlarını muhafaza edecek bir düşüncenin daha esnek halini devam ettirir. Özellikle *Eğitim Üzerine Düşünceler* adlı kitabında ebeveynlerin çocukların beden sağlığının gelişmesi ve sağlam bir karakter kazanmaları yönündeki tavsiyelerinde çocuğu soğuğa ve yağmura maruz bırakma gibi yaşam koşullarına hazırlayan yapay ortamların kurulmasından bahseder. Devamında annelerin yufka yürekli mizacının bunu onaylamayacağını zaten böylesine fiziksel eğitimlerin de kız çocuklarına uygun olmayacağını belirtir. Fakat yine de Locke bu görüşlerinde katı bir tutumun izini takip etmez ve yer yer kız çocuklarının da bu tür bir eğitimden geçmesinin faydalarından bahseder (Locke, 2003: §6-9). Locke kültürün aile içinde edinildiğine inandığı için özellikle kız çocuklarının yetiştirilmesinde onların doğalarının içe kapanık ve çekingen olduğu kabulünün onları yetersiz birer kadına dönüştürmekten fazlasını yapmadığını öne sürer (Yolton, 1993: 319).

Locke'un kadınlar hakkındaki düşünceleri özellikle feminist yaklaşımdan gelen eleştirilere hedef olmuştur. Bunun temel nedeni Locke'un aile içindeki kadın ve anne öznelerini erken bir liberal bireycilik temelinde ele alması- na rağmen, bu bireyciliğin toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından tutarlı bir

anlayışa dönüşmemesidir. Feminist teori, Locke'un kadınlara yönelik bireyci yaklaşımını dört temel noktada eleştirir. Birincisi, Locke'un doğal eşitlik ve özgürlük düşüncesine rağmen, aile içinde erkeğin güç ve yetenek bakımından kadından daha üstün olduğunu örtük biçimde kabul etmesi ve kadının üreme sürecindeki doğal dezavantajını ise çocuk yetiştirmede bir tür doğal avantaj olarak sunmasıdır. İkincisi, Locke'un mülkiyeti politik katılımın ön koşullarından biri olarak gören anlayışı, mülkiyet edinimi bakımından sistematik olarak dezavantajlı kılınan kadınları politik topluma katılım imkanlarından dışlar. Mülk sahibi olamayan kadın, politik özne olarak tam anlamıyla görünürlük kazanamaz ve özel yaşama hapsolür. Üçüncüsü, Locke her ne kadar evliliği bir sözleşme olarak tanımlasa ve tüm sözleşmelerde rızayı temel ilke olarak öne sürse de, evlilik ilişkisinde kadının erkeğe tabi olması sorununu çözemez. Sözleşmenin iki tarafı arasında eşitlik varsayılsa da, toplumsal ve hukuksal koşullar bu eşitliği fiilen geçersiz kılar. Dördüncüsü ise Locke'un "evlilik toplumu (*conjugal society*) ile politik toplumu (*political society*)" teorik olarak ayırmasıdır. Locke'un kamusal ile özel alan arasında zorunlu bir ayırım yapması, erken liberalizmin karakteristik bir özelliğidir ancak bu ayırım yine de kadını doğum ve çocuk bakımındaki doğal eğilimleri gerekçe gösterilerek özel alana hapseder (Ward, 2010: 138-139). Bu eleştirilerin sonuncusunda yer alan mikro bir toplumsallık biçimi olan evlilik kurumu (*conjugal society*) düşüncesini de açmamız gerekir. İkinci İnceleme'nin Siyasal ya da Sivil Toplum Üzerine adlı 7.Kısımında Locke evliliği de bir toplumsallaşma biçimi olarak ele alır. Fakat evlilik toplumunun mahiyeti politik toplumdan köklü bir biçimde farklıdır. Bu birlik, kadın ile erkeğin çocuk bakımı ve ortak yaşam amacıyla kurduğu gönüllü bir sözleşmeye dayanır. Locke'un devletten, politik otoriteden ve egemenlik ilişkilerinden bağımsız olarak konumlandığı bu yapı tamamen özel alan içinde yer alır (Locke, 2004: §80-84). Dolayısıyla feminist teorinin aslında burada eleştirdiği nokta kadınların evlilik toplumunda sahip olduğu göreceli eşitlik konumunun politik ya da kamusal alanda Locke tarafından görünür olmamasıdır. Görüldüğü üzere feminist okuma açısından Locke'un yaklaşımı, ataerkillik eleştirisi bağlamında değerlendirilir. Locke her ne kadar mutlak monarşiyi eleştirirken iktidarın kaynağını pederşahi tahakkümden kurtarmaya çalışsa ve aile ile babalık ilişkilerini politik otoritenin meşruiyet temeli olmaktan çıkarsa da, feminist teoriye göre aile içindeki erkek egemenliğini sarsmamak konusunda dikkatli davranmış, dolayısıyla kadınların yapısal eşitsizliğini sürdürmüştür. Çünkü Locke her halükarda aile içi bir çatışmayı babanın görüşünün üstünlüğüyle sonlandırır (Struckmeyer, 1982: 30). Bu nedenle Locke'un liberalizminin sınırları, özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği söz konusu olduğunda belirginleşir (Ward, 2010: 139).

Oysa feminist eleştirilerin pek çoğu haklılık payı taşımakla birlikte, yüzyesnel bir felsefe tarihi okumasının bile gösterebileceği gibi, 17. yüzyılın tarihsel ve düşünsel panoraması içinde Locke'un görüşleri, kadınlara ilişkin tüm rezervlerine rağmen, eşitlikçi politik teorisinin içkin mantığı sayesinde feminizmin gelişebileceği bir zemin hazırlamıştır. Çünkü onun bireycilik ve doğal özgürlük ilkeleri, kimi yerlerde ataerkil varsayımlar tarafından sınırlandırılmış olsa da, aileyi ve politikayı yeniden düşünmeye imkan veren ve kadınların lehine genişletilebilecek minimal bir eşitlikçi dinamiği de ayrıca barındırıyordu. Locke'un doğal haklar öğretisinin radikal yönü, aileyi yeniden tanımlama çabasında, özel ve kamusal ayrımını dönüştürme potansiyelinde ve kadınların mülkiyet, eğitim ve politik katılımına uygulanabilecek bir özgürlük ve eşitlik mantığında açık biçimde görülebilir (Ward, 2010:141).

Sonuç

Bu makale boyunca gördüğümüz gibi, Locke aileyi klasik politik düşüncede ona atfedilen tali, doğal ve zorunlu konumdan çıkarıp, politik otoritenin, bireysel hakların ve meşruiyet tartışmasının merkezine yerleştirir. Filmer'a yönelttiği eleştiriler sayesinde, pederşahi iktidar ile politik iktidar arasındaki analogiyi kırar. Böylece hem kral ve baba özdeşliğini çözer hem de aileyi ilahi temelli bir hiyerarşinin değil, felsefe tarihinde oldukça önemli bir pozisyona yani dünyevi ilişkilerin konusu haline getirir. Politik otoriteyi rızaya ve sözleşmeye dayandırırken, babalık (*paternal*) ve ebeveynlik (*parental*) yetkilerini de dikkatle ayırması, aile içi itaat ilişkilerini sorgulanabilir ve sınırlandırılabilir kılar. Bu bağlamda evliliği, çocuk bakımı ve miras örgütlenmesiyle iç içe geçmiş, fakat tarafların rızasına bağlı olarak değiştirilebilir bir "evlilik toplumu" (*conjugal society*) olarak düşünmesi aileyi ilk kez açıkça sözleşmecî bir kurum olarak kavramsallaştırır.

Locke'un yeniliği, aileyi ne yalnızca biyolojik zorunlulukların ne de kutsal metinlerin değişmez buyruğunun ürünü saymasında, aksine tarihsel olarak kurulmuş, değişime açık bir toplumsal birlik olarak ele almasında yatar. Bu yaklaşım, modern aile düşüncesinin temel unsurları olan bireycilik, eşitlik ve özerklik kategorilerinin, aile içi roller ve kuşaklar arası ilişkiler üzerinde de uygulanabilir olduğu fikrini erken bir dönemde tanımlamıştır. Locke'un eğitim, mülkiyet ve rıza kavramlarını aileye doğru genişletmesi, çocuk ve ebeveyn bağına mutlak bir tabiyet ilişkisi olmaktan çıkararak, bakım yükümlülüğüne ve giderek gönüllü bağlılığa dayalı bir ilişki biçimi haline getirir. Aynı şekilde kadınlara ve annelere tanıdığı sınırlı ama gerçek özerklik alanı, aile içi otoritenin tek merkezli ve sorgulanamaz olmadığını, en azından teorik

düzeyde tam tersi çok aktörlü bir yapı olduğunun görülmesini sağlamıştır. Özellikle modern feminist kuram bakımından yetersizlikleri açık olsa da, tam da bu eşitlikçi dinamik sayesinde Locke'un aile kuramı, kadınların eğitimi, mülkiyet hakkı ve kamusal görünürlüğü lehine ilerletilebilecek bir başlangıç noktasını kendi içinde taşır.

Toplum sözleşmecileri geleneği üzerinden Locke'ta en açık biçimini bulan hat, ailenin geleneksel söylemlerde olduğu gibi doğanın ya da Tanrı'nın doğrudan buyruğu ile değil, insanın öz çıkarları ve karşılıklı yarar ilişkileri temelinde kurulan tarihsel bir düzenleme olduğunu gösterir. Bu tespit aslında, modern dönemde ailenin giderek atomize olmasını, aile içi kırılğanlıkların artmasını ve bugün bireyin bir şirket, cemaat ya da ideolojik toplulukta "biz bir aileyiz" sloganı etrafında üretilen sahte aidiyetlere yönelmesini eleştirebileceğimiz kavramsal zemini de hazırlar niteliktedir. Modern aile düşüncesinin tarihselliğini ve kurgusallığını kavrayabilmemiz, büyük ölçüde Locke'un pederşahi söylemi çözerek aileyi politik teorinin asli bir problemi haline getirmesi sayesinde. Sonuç olarak, Locke'un aile kavramına getirdiği yenilikler, onun erken ve daha sonra klasik olarak nitelendirilecek liberalizminin sınırları kadar imkanlarını da açığa çıkarır ve modern ailenin hem eleştirisinde hem de yeniden düşünülmesinde vazgeçilmez bir referans noktası olarak önemini korur.

Kaynakça

- Douzinas, C. (2015). *İnsan haklarının sonu*. Akbaş, K. ve Tuna, U.D.(Çev). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Filmer, R. (1949). *Patriarcha and other political Works*. Laslett, P. (Ed.). Oxford: Blackwell.
- Laslett, P. (1949). Introduction. Laslett, P. (Ed.), *Robert Filmer: Patriarcha and other political Works* içinde (ss. 1-49). Oxford: Blackwell.
- Locke, J. (2004). *Hükümet üzerine ikinci inceleme*. Bakırcı, F. (Çev.). Ankara: Babil Yayıncılık.
- Locke, J. (2007). *Hükümet üzerine birinci inceleme*. Bakırcı, F. (Çev.). Ankara: Kırılgaç Yayınevi.
- Locke, J.(1967). *Two tracts on government*. Abrams, P. (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Locke, J. (2003). *Eğitim üzerine düşünceler*. Zengin, H. (Çev.).İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Peterson, R.T. (1982). Introduction. Cafagna, A.C., Peterson, R.T. ve Staudenbaur C.A. (Ed.), *Child nurturance: Philosophy, children, and the family* içinde (ss.3-17). New York and London: Plenum Press.
- Santilli, P.C. (1982). The Family and social contract theory. Cafagna, A.C., Peterson, R.T. ve Staudenbaur C.A. (Ed.), *Child nurturance: Philosophy, children, and the family* içinde (ss.17-29). Newyork and London: Plenum Press.

- Schochet, G. J. (1969). The family and the origins of the state in Locke's political philosophy. Yolton, J.W. (Ed), *John Locke: Problems and Perspectives* içinde (ss.81-98). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sommerville, J.P. (2008). Absolutim and Royalism. Burns, J.H. (Ed.), *The Cambridge history of political thought 1450-1700* içinde (ss. 347-374). Cambridge: Cambridge University Press.
- Stone, L. (1979). *The Family, sex and marriage in England 1500-1800*. New York: Harper Torchbooks.
- Struckmeyer, F.R. (1982). Authority and the family. Cafagna, A.C., Peterson, R.T. ve Staudenbaur C.A. (Ed.), *Child nurturance: Philosophy, children, and the family* içinde (ss.29-39). Newyork and London: Plenum Press.
- Yolton, J.W. (1993). *A Locke dictionary*. USA: Blackwell Publishers.
- Ward, L. (2010). *John Locke and modern life*. USA: Cambridge University Press.
- Woolhouse, R. (2011). *John Locke*. Terzi, A. (Çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Yayla, A. (2005). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*. Ankara: Adres Yayınları.
- Yayla, A. (2014). *Liberal Bakışlar*. İstanbul: Profil Yayıncılık.